

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

АКСЬОНОВА І. В.

кандидат економічних наук

Харків

Серед сучасних соціально-економічних проблем українського суспільства все більшу роль відіграють демографічні процеси. Дослідження стану та розвитку економіко-демографічної ситуації в країні є якісно новим явищем, що формується на перетині демографічної та соціально-економічної ситуації в результаті впливу демографічних процесів на економічні.

Основні демографічні тенденції у смертності, народжуваності, міграції, старінні населення впливають на соціально-економічний розвиток країни різними шляхами. Це пояснюється тим, що безліч взаємно суперечливих демографічних чинників діють одночасно як стимули і обмежувачі соціально-економічного зростання; їх вплив в різних країнах і в різний час розглядається через системи соціальних і політичних інститутів, тому кінцеві результати як за спрямованістю, так і за інтенсивністю можуть не відповідати прямим впливам і очікуванням.

У сучасних умовах, при розгляданні факторів соціально-економічного розвитку країни, особлива увага приділяється факторам, що забезпечують сталий розвиток і конкурентоспроможність. Як відомо, поняття сталості та конкурентоспроможності базується на продуктивності використання ресурсів, серед яких важливе місце займають трудові ресурси, тобто населення. Як показали дослідження [1], вагомою складовою сталого

соціально-економічного розвитку країни є демографічна складова, що характеризується такими індикаторами, як рівень природного приросту, рівень дитячої смертності, коефіцієнт відтворення населення, середня тривалість життя, коефіцієнт міграції населення, сумарний коефіцієнт народжуваності тощо.

У табл. 1, використовуючи інформацію Державної служби статистики [3], наведено динаміку основних демографічних показників по Україні порівняно з темпами зростання валового внутрішнього продукту на душу населення в порівнянні з попереднім роком та динамікою трудових ресурсів обох статей у віці 16 – 59 років.

Аналіз даних табл. 1 підтверджує висновок про взаємозалежність між демографічними показниками і зміною валового внутрішнього продукту на душу населення як основного макроекономічного показника. Так, бачимо, що показники-стимулятори (середньорічна чисельність постійного населення, коефіцієнт природного приросту, сумарний коефіцієнт плідності, середня очікувана тривалість життя, міграційний приріст) мають тенденцію до зниження з 1994 р., коли в країні спостерігалася перша хвиля економічної кризи. У той же час показники-дестимулятори (доля осіб похилого віку, смертність дітей до 1-го року) мають тенденцію до підвищення. Даний процес спостерігається протягом 1994 – 1998 рр.

Що стосується динаміки ВВП на душу населення, то цей показник також знижується за вказаний період, потім ланцюгові темпи зростання ВВП на душу населення стали перевищувати 100% (до 2009 р.), а в 2009 р. порівняно з 2008 р. спостерігається знову зниження ВВП на одну особу на 14,4%, не зважаючи, що чисельність населення також знижується. Дане явище можна пояснити світовою

Динаміка демографічних та економічних показників по Україні

Рік	Основні демографічні показники										ВВП у розрахунку на одну особу, % до попереднього року	Чисельність трудових ресурсів, млн осіб
	Середньорічна чисельність постійного населення, млн осіб	Доля осіб полого віку (65 та понад років), %	Коефіцієнт природного приросту, 0/00	Смертність дітей до 1-го року, 0/00	Сумарний коефіцієнт плідності, дітей	Середня очікувана тривалість життя, років	Зовнішній міграційний приріст, тис. осіб					
1990	51,590	11,96	0,5	12,8	1,844	69,3	78,3	-	30,23			
1991	51,666	12,25	-0,8	13,9	1,773	69,3	151,3	91,1	30,31			
1992	51,789	12,56	-2,0	14,0	1,674	68,67	287,8	89,8	30,52			
1993	51,793	12,91	-3,5	14,9	1,563	67,98	54,5	85,7	30,65			
1994	51,508	13,32	-4,7	14,5	1,470	67,22	-142,9	77,4	30,59			
1995	51,087	13,62	-5,8	14,7	1,397	66,93	-131,6	88,5	30,42			
1996	50,637	13,94	-6,0	14,3	1,332	67,36	-169,2	90,7	30,17			
1997	50,187	14,05	-6,2	14,0	1,270	68,08	-136,0	97,8	29,79			
1998	49,759	14,12	-6,0	12,8	1,207	68,32	-152,0	8,8	29,49			
1999	49,330	13,99	-7,1	12,8	1,121	67,91	-138,3	100,6	29,35			
2000	49,889	13,66	-7,6	11,9	1,110	68,33	-133,6	106,7	29,26			
2001	48,442	14,12	-7,6	11,3	1,085	68,32	-152,2	111,1	29,15			
2002	48,464	14,35	-7,6	10,3	1,126	68,24	-33,8	106,3	29,31			
2003	47,633	15,10	-7,5	9,6	1,172	68,22	-24,2	110,5	29,51			
2004	47,271	15,58	-7,0	9,5	1,218	67,96	-7,6	113,0	29,66			
2005	47,925	15,66	-7,6	10,0	1,213	68,10	4,6	103,5	29,81			
2006	46,607	16,23	-6,4	9,8	1,310	68,25	14,2	108,1	29,79			
2007	46,329	16,41	-6,2	11,0	1,345	68,27	16,8	108,6	29,74			
2008	46,078	16,29	-5,3	10,0	1,458	69,29	14,9	102,9	29,59			
2009	45,873	15,95	-4,2	9,4	1,460	69,29	13,4	85,6	29,33			
2010	45,690	15,69	-4,4	9,1	1,445	70,44	16,1	104,6	29,09			

кризою 2008 р. У 2010 р в порівнянні з 2009 р. спостерігається пошкваллення економіки, що знайшло відображення у підвищенні обсягу ВВП на одну особу на 4,6%.

Стрімке зниження чисельності населення, підвищення долі осіб похилого віку призвело до щорічного зниження чисельності трудових ресурсів з 1993 по 2001 рр. та з 2005 по 2010 р.. У період з 2002 по 2005 рр. чисельність трудових ресурсів підвищувалася за рахунок покращення ситуації у сфері міграції. Зовнішній міграційний приріст за вказаний період помітно знизився, а в 2005 р.і навіть склав позитивне сальдо. Таким чином, аналіз показав, що в цілому населення України є одним із старих і, крім того, воно швидко скорочується. Народжуваність в Україні перебуває на рівні народжуваності в розвинених країнах світу, а смертність близька до рівня смертності країн, що розвиваються.

Україна однією з перших в світі країн вже в недалекому майбутньому зіткнеться із серйозною кризою освіти і кризою пенсійної системи, оскільки вже почало виходити на пенсію численне покоління післявоєнних (1950 – 1955 рр.) «бебі-бумерів». У той же час на зміну їм на ринок праці буде приходити нечисленне молоде покоління, оскільки народжуваність знижується. І хоча цей процес розтягнеться на кілька десятиліть, працездатному населенню буде все важче утримувати численних пенсіонерів.

Якщо розглянути окремо вплив природних і механічних демографічних процесів на економічний розвиток регіонів та країни в цілому, то можна відмітити, що, наприклад, високий темп зростання населення в результаті зниження коефіцієнта смертності, особливо дитячої, зазвичай означає більш високий темп зростання робочої сили і, отже, більш високу частку в робочій силі вперше вступаючих до неї осіб молодих вікових груп. Як показав проведений аналіз, в Україні протягом 1991 – 2010 рр. спостерігається стабільна депопуляція населення, яка спричиняє зниження чисельності населення, не дивлячись на те, що з 2005 р. був позитивний міграційний приріст (на рівні 13 – 16 тис. осіб на рік), який в масштабах країни практично непомітний і на сьогодні доки немає передумов для його істотного зростання в найближчій перспективі.

Як показує досвід розвинених країн, проміжне вирішення цієї проблеми полягає у вигляді залучення на свої ринки праці мігрантів, які заповнюють «порожні», як правило найменш високооплачувані, робочі місця і таким чином підтримують дієздатність пенсійних систем і забезпечують економічне зростання країни. У той же час, вирішення проблеми депопуляції в такий спосіб постає загрозою втрати Україною своєї національної культури внаслідок напливу інокультурних мігрантів.

Крім того, Україна не може повною мірою використовувати даний напрямок вирішення проблеми депопуляції і підтримки на належному рівні навантаження працездатних осіб непрацездатними, оскільки у нас не розвинений в достатньому обсязі ринок праці і, крім того, українці самі завжди були експортерами робочої сили, а не імпортерами. У той же час, стрімке зниження чисельності населення країни, його постаріння призво-

дить ще до більшого скорочення ринку праці та зниження економічної ваги України на світовому ринку.

За результатами аналізу регіональних особливостей розвитку демографічних процесів в Україні, демографі-аналітики [4] виділяють як кращі за середніми показниками західні та південні регіони, а як гірші – східні та центральні регіони України. Це чітко простежується за показниками природного приросту за регіонами у 2011 р.. Так, найбільш сприятлива ситуація спостерігається на Заході країни: Волинська (+778 осіб), Чернівецька (+89 осіб), Івано-Франківська (–160 осіб) області, де спостерігається найнижчий негативний природний приріст населення, або навіть позитивний приріст. У промислово розвинених центральних і східних регіонах: Харківському, Луганському, Донецькому, Полтавському, Сумському, Черкаському, Чернігівському ситуація з перевищенням смертності над народжуваністю критична і майже в 2 рази перевищує середнє значення по Україні, яке в 2011 р. становило –3,5%0 [3].

За результатами аналізу, проведеного підрозділом економіки людського розвитку Світового банку [2], демографічні показники по Україні є найнижчими серед країн колишнього СРСР і Східної Європи. До того ж різке зменшення чисельності населення, як прогнозують експерти Світового банку, серйозно вдарить по вітчизняній економіці: 20% ВВП «займуть» пенсії, ще по 10% піде на систему охорони здоров'я, навчання та перекваліфікацію кадрів, 4% – на догляд за особами похилого віку.

Проведене дослідження впливу розвитку демографічних процесів на економічний розвиток країни дозволило виділити такі напрямки дослідження, які найбільш актуальні в сучасній економічній демографії:

- ✦ дослідження різних аспектів впливу чисельності, якісних характеристик, вікової та інших структур населення на економічний розвиток;
- ✦ врахування позитивного й негативного, короткострокового й довгострокового, прямого й зворотного впливів демографічної динаміки;
- ✦ оцінка сили впливу демографічного фактора як прояву якісних взаємозв'язків, що розрізняються між країнами, регіонами та періодами розвитку.

Для усунення негативного впливу сучасних демографічних процесів на економічний розвиток України необхідно вирішення комплексу питань: скорочення реальної потреби в робочих місцях на підставі впровадження інноваційних автоматизованих технологій, підвищення народжуваності на підставі підвищення матеріальної допомоги при народженні дитини та її виплати не протягом трьох років, а до повноліття дитини; підвищення народжуваності за рахунок покращення соціально-економічних умов мешкання молодих сімей.

Таким чином, населення й економіка – це дві ключові складові людського суспільства, саме існування яких є взаємообумовленим. З одного боку, демографічні процеси впливають на соціально-економічний розвиток, а з іншого, рівень життя та якість населення формують ту чи іншу демографічну ситуацію. У зв'язку з

цим демографічні питання в сучасних умовах постають на одну ланку з політичними, соціально-економічними та гуманітарними питаннями. Між тим, специфіка демографічних тенденцій полягає в тому, що вони є стійкими і тривалими, фактично незворотними протягом досить тривалих періодів часу, і, відповідно, на їх основі можна якісно і достовірно прогнозувати ситуацію в різних соціальних та економічних сферах. Отже, аналіз взаємозв'язку відтворення населення й економічних процесів, що знаходяться на перетині демографічних й економічних наук, є закономірним і може бути темою подальших досліджень в даному напрямку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова І. В. Визначення конкурентоспроможності регіону та система показників її оцінки / І. В. Аксьонова, І. А. Серова // Бізнес Інформ. – 2011. – № 7(1). – С. 59 – 61.

2. Быченко А. Демографическая ситуация в Украине снизит ее экономический вес на мировом рынке / А. Быченко // Социс. – 2007. – № 117(512).

3. Сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

4. Украина-2015. Демографическая перспектива [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hvylyu.org/analytics/4-2009-04-12-12-01-18/2238-2015.html>